

Otázka identity a identít v stredoveku s osobitým dôrazom na priestor juhovýchodnej Európy

MARTIN HURBANIČ

QUESTION OF IDENTITY AND IDENTITIES IN THE MIDDLE AGES WITH A SPECIAL EMPHASIS ON THE SOUTHEAST EUROPE by Martin Hurbanič

*

DIE FRAGE DER IDENTITÄT UND IDENTITÄTEN IM MITTELALTER MIT BESONDERER BETONUNG AUF DEN SÜDOSTEUROPÄISCHEN RAUM von Martin Hurbanič

V roku 1849 srbský jazykovedec a národný dejateľ Vuk Stefanović Karadžić uverejnil rozsahovo nevel'kú, ale obsahovo nesporne závažnú publikáciu s príznačným názvom *Srbi svi i svuda* (Srbi všetci a všade). V úvode tohto nacionálne ladeného spisu vychádzajúceho najmä z dovtedajších poznatkov slovanskej jazykovedy Karadžić, zamýšľajúc sa nad postavením jazyka a jeho úlohy pri kreovaní moderného národa, dospel k nasledovnému stanovisku:

„Vie sa s určitosťou, že v súčasnosti žijú Srbi v dnešnom Srbsku, v Metochiji, v Bosne, v Hercegovine, v Zete, v Čiernej Hore, v Banáte, v Bačke, v Sreme, na pravom brehu Dunaja severnejšie od Osjeku do Sentandrija, v Slavónii, v Chorvátsku, v Dalmácii a na celom jadranskom pobreží od Terstu až k Bojane... V týchto tu nazvaných miestach žije minimálne päť miliónov duší národa, ktorý hovorí jedinou rečou, ale je rozdelený podľa vierovyznania do troch častí.“¹

Konštatujúc túto skutočnosť si v ďalšej časti svojho spisu *Srbi svi i svuda* Karadžić kladie zásadnú otázku:

„Keď sa uváži, že napríklad Maďari sú rímskeho a kalvínskeho vierovyznania, a aj napriek tomu sa všetci nazývajú Maďarmi, alebo že Nemci sú rímskeho, luteránskeho a kalvínskeho vierovyznania, a títo predsa seba všetci nazývajú Nemcami – tak sa musíme diviť, prečo sa jedine títo Srbi rímskeho vyznania nechcú nazývať Srbmi.“²

1 KARADŽIĆ, V. S.: *Srbi svi i svuda*. In: *St. Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*. Wien 1849, s. 1.

2 Tamže, s. 2.

Srbský jazykovedec nebol z tohto pohľadu ani prvým ani jediným, kto považoval jazyk za základné objektívne a neoddiskutovateľné kritérium identity a národnej príslušnosti konkrétneho jednotlivca alebo skupiny obyvateľstva. Ešte v 20. rokoch 19. storočia takýto názor formulovala iná významná osobnosť dejín Balkánu 19. storočia - Georg Finlay, účastník gréckej oslobodzovacej vojny v rokoch 1820-1831, priateľ lorda Byrona a ostatných filhelénov, a v neposlednom rade autor monumentálneho historického diela *History of Greece since the Roman Conquest*.³ Počas svojho pobytu na Kréte dospel Finlay na základe vlastného zistenia ku konštatovaniu, že na tomto ostrove sa približne jedna tretina grécky hovoriaceho obyvateľstva hlási k islamu.⁴ I napriek tomuto zisteniu však bol jeho záver jasný: týchto obyvateľov považoval za Grékov, a to na základe jazyka a literatúry. Podľa Finlaya teda jazykové kritérium a kultúra následne špecifikuje aj etnickú príslušnosť a zaradenie.

V epoche národného obrodzenia a kreovania moderných, na etnickom základe postavených národov sa s názormi vyzdvihujúcimi úlohu jazyka pri sebaidentifikácii konkrétnych vrstiev obyvateľstva môžeme v priestore juhovýchodnej Európy, podobne ako v iných častiach starého kontinentu, stretnúť veľmi často.

Ešte v samotných počiatkoch tohto procesu vyslovil podobnú myšlienku významný srbský kazateľ, reformátor a encyklopedista, a od roku 1811 prvý srbský minister osvety Dositej Obradović:

„Turek v Bosne a Hercegovine je nazvaný Turkom podľa svojej viery, avšak pokiaľ ide o rasu a jazyk, tak akéhokoľvek druhu boli jeho dávni predkovia, toho istého druhu budú aj jeho potomkovia: teda Bosniaci a Hercegovinčania.... Keď sa skutoční Turci vrátia do ich vlastných vilájetov, odkiaľ prišli, Bosniaci zostanú Bosniakmi.“⁵

Ale predsa len, aj napriek opätovne zdôrazňovanému kritériu jazyka, ostal Obradović pravým dieťaťom svojej doby, a hoci sa sám považoval

3 FINLAY, G.: *History of Greece since the Roman Conquest*. Oxford 1870.

4 ARNAKIS, G. G.: *The Role of Religion in the Development of Balkan Nationalism*. In: *The Balkans in Transition. Essays on the Development of Balkan Life and Politics since the Eighteen Century*. Ed. Ch. and B. JELAVICH. University of California Press. Berkley and Los Angeles 1963, s. 118.

5 NOYES, G. R.: *The Life and Adventures of Dimitrije Obradović*. University of California Press 1953, s. 135.

za srbského vlastenca, takmer celý život hovoril väčšinou jazykmi cudzími, keď sa ešte v detstve naučil rumunsky, neskôr sa naučil z chorvátskej gramatiky latinčinu, potom gréčtinu, taliančinu, pri učení albánskych detí sa naučil aj albánčinu, neskôr k tomu pribudli aj ďalšie reči ako nemčina a angličtina. A hoci Obradović svoje diela písal v domácom jazyku, ten sa podstatne líšil od kodifikovanej normy 19. storočia.

V tejto súvislosti ostáva nesporným, že jazyk (hoci aj nemusí byť vždy jednoznačným objektívnym kritériom identity) patril a patrí k základným znakom sebaidentifikácie a národnej príslušnosti. Prečo teda – a tu sa možno opäť opýtať s Karadžicom a zopakovať jeho otázku – sa ním nazvaní *Srbi rímskeho vyznania* (pod ktorými mal autor bezpochyby na mysli katolícke obyvateľstvo žijúce na územiach predovšetkým dnešného Chorvátska a Bosny) *nechceli nazývať Srbmi*.

Karadžić si na túto otázku – či už vedome alebo nevedome – našiel odpoveď sám v ďalšej časti svojho spisu *Srbi svi i svuda*. Zatiaľ čo podľa neho meno Srb akceptujú obyvatelia, ktorí sa hlásia k ortodoxnej viere, ostatní príslušníci takéto pomenovanie neprijímajú. Kritérium ich sebaidentifikácie bolo podľa Karadžića determinované, okrem iného, 1) vierovyznaním (slovanskí moslimovia v Bosne označujúci sa ako Turci, katolícke obyvateľstvo v okolí Dubrovníka zasa ako Latinovia); 2) príslušnosťou k regiónu/mestu (Slavónci, Dalmatínci, Bosniaci, Ragúzania – obyvatelia Dubrovníka); 3) archaickými antickými etnonymami (Ilýri).⁶

To už nie je učená schéma vytvorená v hlave vzdelanca epochy romantizmu, ale stredoveké dedičstvo juhovýchodnej Európy. Karadžicom zmienené kritéria zaradenia určovali identitu obyvateľstva v tomto priestore a do značnej miery aj jeho vlastné etnické zaradenie. Tak sa môžeme v priebehu 18. a 19. storočia na Balkáne stretnúť, okrem iného, napr. s obyvateľstvom hovoriacim po turecky, ktoré sa však považovalo na základe ortodoxnej viery za Grékov, alebo na druhej strane s takzvanými Pomakmi: obyvateľstvom hovoriacim bulharsky, ale moslimskej viery, nakloneného skôr Turkom než Bulharom. A čo taká identita už zmienených moslimských Grékov na Kréte? Ako už bolo spomenuté, Finlay ich na základe jazyka a kultúry považoval za Grékov,

6 KARADŽIĆ, *Srbi svi i svuda*, c. d., s. 2.

lenže oni samotní sa považovali za tureckých Kréťanov, ako to vyplýva z ich identifikačného označenia Tourko-Krētikós.⁷

Identita obyvateľstva juhovýchodnej Európy určená primárne náboženským zaradením je z pohľadu zachovaných prameňov, a to aj oficiálneho charakteru, tradičným sprievodným znakom stredovekých dejín v tejto oblasti: z 9. storočia sa napríklad zachoval nápis bulharského chána Persiana, v ktorom sa na označenie jeho poddaných používa etnonym Bulhari, zatiaľ čo jeho protivníci Byzantínci sú nazvaní *kresťanmi*.⁸ Paradoxne, ak hovoríme o jazyku ako o jednom zo základných objektívnych kritérií etnicity, Persianov nápis nebol zapísaný v turkickom jazyku pôvodných Bulharov, ale v gréčtine, teda jazyku najväčšieho protivníka Bulharska – Byzancie.

Podobná identifikácia sa objavuje v texte prvej zachovanej byzantsko-ruskej zmluvy z roku 911, kde sa hovorí o dvoch stranách vzájomného dohovoru – kresťanoch a Rusoch.⁹ V oboch týchto zmienkách nie je dostatočne zrejmé, či pomenovanie *kresťania* bolo determinované pohľadom zvonku, alebo to boli skôr samotní obyvatelia Byzancie, ktorí vedome zdôrazňovali a propagovali svoj religiózny štatút voči tým politickým subjektom, ktoré sa ku kresťanstvu nehlásili.

Náboženské zaradenie zostalo rozhodujúcim faktorom identity a identít obyvateľstva juhovýchodnej Európy až do hlbokého novoveku, ba v prípade niektorých skupín obyvateľstva až do súčasnosti. V čase osmanskej vlády takmer všetci západní diplomati hovorili o kresťanoch žijúcich v tomto priestore ako o Grékoch. Takéto zaradenie bolo pritom determinované jednak špecifickým postavením gréckeho duchovenstva v rámci Osmanskej ríše, ale aj konfesionálnym hľadiskom, ktoré dlhodobo, prakticky už od Fotiovej schizmy, kreovalo sebaidentifikáciu väčšiny obyvateľstva juhovýchodnej Európy.

Postupom času (najmä od Veľkej schizmy z roku 1054) sa takéto hľadisko stalo jedným z kritérií etnického zaradenia obyvateľstva. Konfesionálny rozmer etnoným je nanajvýš zrejmý z početných antilatinských a antigréckych polemík, ktoré (z nášho pohľadu etnicky ladené termíny) Gréci a Frankovia chápu predovšetkým

7 ARNAKIS, *The Role of Religion*, s. 118.

8 BEŠEVĽIEV, V.: *Die protobulgarischen Inschriften*. Berlin 1963, s. 14.

9 POVESŤ VREMENNYCH LET (ďal. PVL) ed. D. LICHAČEV, Moskva 1996, s. 18-19.

z konfesionalneho hľadiska ako označenie pravoslávneho resp. katolíckeho obyvateľstva.

Konzervativizmus spojený s dôrazom na tradíciu a vštepovanie takéhoto postoja k ostatným sociálnym vrstvám obyvateľstva sa však nevzťahoval len na striktné dodržiavanie elitami stanovenej dogmatickej a rituálnej normy ortodoxie, ale aj na celý hodnotový systém človeka v spoločnosti. Tento fenomén je názorne prítomný v dišpute františkána so srbským mníchom Gavrilom z polovice 17. storočia, ktorý v jej závere konštatoval:

„To, čo hovoríte, je pravda, avšak ja sa radšej stanem Turkom, ako by som sa mal zjednotiť s vami Latinmi, ktorí nás nenávidíte a prenasledujete nás.“¹⁰

Podľa Gavrila teda zmena náboženstva jednoznačne súvisela so zmenou samotnej identity človeka a jeho etnickým zaradením. Ak ortodoxné obyvateľstvo juhovýchodnej Európy označovalo seba za kresťanov, malo tým na mysli jednoznačne konfesionalný rozmer uvedeného termínu: v 18. storočí sa napríklad grécky mních a literát Kaisarios Dapontes zmieňoval o tom, že na ostrove Samos sa nenachádzajú žiadni Turci, židia, Arméni, či Frankovia, ale len samí kresťania.¹¹ Etnicky ladené termíny Arméni a Frankovia by mali byť v slovenskom jazyku vlastne zapísané s malým začiatočným písmenom, pretože autor tu mal na mysli primárne konfesionalný štatút týchto skupín (Arméni = monofyziti; Frankovia = katolíci).

V súvislosti s problémom identity a identít v priestore stredovekej juhovýchodnej Európy je potrebné pristaviť sa pri fenoméne, ktorému zo strany historikov nebola až doposiaľ venovaná dostatočná pozornosť: otázke oblečenia a úpravy zovňajšku. Je zrejmé, že tieto faktory na jednej strane nesporne reflektujú individualitu konkrétneho človeka, na strane druhej však (odhliadnuc samozrejme od časti súčasnej mládeže)

10 Citované podľa STAVRIANOS, L. S.: *The Influence of the West on the Balkans*. In: *The Balkans in Transition. Essays on the Development of Balkan Life and Politics since the Eighteen Century*. Ed. Ch. and B. JELAVICH. University of California Press. Berkley and Los Angeles 1963, s. 187.

11 Por. POLITIS, A.: *From Christian Roman Emperors to the Glorious Greek Ancestors*. In: *Byzantium and the Modern Greek Identity*. Ed. D. RICKS, P. MAGDALINO (= Publications for the Centre for Hellenic Studies, King's College London; vol. 4) Brookfield, s. 4.

sú len málokedy vnímané v zmysle manifestácie kolektívnej identity, v rámci ktorej sa demonštruje spolupatričnosť ku konkrétnej sociálnej skupine a zároveň s tým aj odlišnosť voči skupinám ostatným.

Hoci z pohľadu dnešného kozmopolitného sveta vyvolá nasledovné konštatovanie možno úsmev, faktom však zostáva, že napríklad brada (a jej nosenie, resp. nenosenie) sa pre niektoré skupiny obyvateľstva mohla stať dôležitým kritériom ich sebaidentifikácie. Pre niektoré skupiny sa takáto identifikácia mohla premietnuť aj do ich „etnického“ pomenovania, ako napr. u germánskeho kmeňa Longobardov - teda tých, ktorí majú dlhé brady.

Prinútenie longobardských obyvateľov kniežatstva Benevento Frankami vzdať sa tejto ozdoby možno teda následne považovať za doklad ich znalosti o tom, aký význam zohrávala brada v zmysle kolektívneho identifikačného znaku pre toto spoločenstvo.¹²

Neskôr sa brada stala jedným zo základných znakov konfesijného zaradenia ortodoxného obyvateľstva, predovšetkým však kléru. Takmer v každej antilatinskej polemike sa popri iných obvineniach, ktoré sa z pohľadu pravoslávneho duchovenstva odlišovali od stanovenej normy ortodoxie, spomína aj fakt, že latinovia si hodia brady.¹³ A naopak: na Splitskej synode z roku 1060 namierenej proti stúpencom slovanskej liturgie v Chorvátsku a Dalmácii sa popri iných nariadeniach vyskytuje aj predpis, ktorý zakazoval klerikom nechať si rásť bradu a dlhé vlasy.¹⁴

Z 13. storočia sa nám z tohto pohľadu zachoval zaujímavý doklad arcidiakona Tomáša zo Splitu o sporoch latinského a miestneho slovanského duchovenstva v oblasti Dalmácie, ktoré sa pridrižovalo hlaholiky a cirkevnoslovanského jazyka v liturgii. Kvôli vyriešeniu celého sporu vyslali chorvátski veľmoži spolu s miestnym duchovenstvom do Ríma svoju deputáciu na čele so starým kňazom Zdedom, ktorý vôbec nehovoril po latinsky. Keď ho pápež uvidel, zostal prekvapený, že v delegácii nie je žiaden biskup, a vyjadril pohoršenie nad tým, že Zdeda nosí dlhú bradu, z ktorej mu najprv kúsok odstrihol a potom ho nechal úplne oholiť. Tento krok pápeža jednajúceho v

12 WENSKUS, R.: *Stammesbildung und Verfassung*. Köln-Graz 1961, s. 78.

13 K typológii, charakteru a jednotlivým edíciám antilatinských polemík vid' BECK, H. G.: *Kirche und theologische Literatur in byzantinischen Reich*. München 1959, s. 520-542; 609-629; 663-689.

14 Por. THOMAS ARCHIDIACONUS: *Historia Salonitana*, cap. 16, ed. F. RAČKI, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 26, Zagreb 1894, s. 49.

intenciách katolíckej náuky sankcionujúcej nosenie brady u klerikov si však Zdeda vysvetlil úplne inak, považujúc pápežov úkon za znak svojho vysvätenia na biskupa. Slovanský kňaz sa potom odobral na ostrov Krk a tam skutočne začal s činnosťou, akoby bol biskup, avšak jeho prípad, pokiaľ môžeme veriť prameňu, nakoniec skončil jeho exkomunikáciou.¹⁵

Brada však nemusela byť chápaná len ako znak konkrétnej konfesiónálnej identity v kresťanstve, ale aj ako kritérium odlišnosti pohanov od kresťanov. V najstaršom ruskom letopise *Povesť vremennych let* je zachovaný údaj o pohanských nepokojoch v 11. storočí, pri ktorých Ján Vyšatič nechal pochytať miestnych šamanov-voľchvov a ostrihal im ich brady, čím ich zbavil ich identity, v zmysle odňatia šamanskej moci, ktorá sa skrývala práve v tejto časti tváre.¹⁶ Postupná kristianizácia krajiny a jej napojenie na byzantský civilizačný okruh viedli k zmene postoja k otázke holenia, resp. neholenia brady: v Cirkevnom štatúte kniežaťa Jaroslava (článok 28) je za ostrihanie vlasov a brady predpísaná pokuta 12 hrivien.¹⁷

Popri brade sa jedným z kritérií identity konkrétneho jednotlivca alebo aj kolektívnych skupín mohla stať aj iná forma úpravy zovňajšku – napríklad vlasy. V byzantskej kronike Theofana Homologétha z 9. storočia sa dokonca táto časť tváre stala primárnym objektívnym kritériom ich etnického zaradenia. Theofanes hovorí v tejto súvislosti o príchode avarských poslov do hlavného mesta Byzancie Konštantínopolu, pričom jediný identifikačný faktor, ktorý podľa kronikára odlišoval Avarov od ostatných Hunov, predstavovali dlhé vlasy zapletené do vrkočov, ozdobené stuhami.¹⁸

Úprava vzhľadu a obliekanie zásadným spôsobom determinovali zaradenie jednotlivca do konkrétnych sociálnych skupín. Avšak aj tu by sme pri plošnom aplikovaní takéhoto princípu mohli naraziť na veľké úskalia. V predchádzajúcich obdobiach si mnohí historici na podporu svojich nacionálne ladených koncepcií často vypomáhali poznatkami archeologického výskumu. Nálezy materiálnej kultúry však môžu mať pre nás výpovednú hodnotu iba v tom zmysle, že konkrétny jednotelec

15 Tamže, s. 49-53.

16 PVL: s. 76-77.

17 CERKOVNYJ USTAV JAROSLAVA, 28, ed. Ja. N. ŠČAPOV: *Knjažeskie ustavy i cerkov v drevnej Rusi*. Moskva 1972, s. 295.

18 CHRONOGRAPHIA, ed. C. de BOOR: *Theophanis chronographia*, vol. 1., Leipzig 1883, s. 232. 6-10.

mal pri sebe predmety takej či onakej proveniencie. Odhliadnuc od častého synkretizmu materiálnej kultúry nám archeológia nemôže zodpovedať otázku vlastnej identity a etnického zaradenia konkrétneho jednotlivca, keďže tieto dve kategórie náležali výlučne jeho najvnútornejšiemu ja. Ako možno jednoznačne určiť etnickú identitu povedzme u muža hovoriaceho slovanským jazykom, nosiaceho normanskú výzbroj a odev, ktorý vstúpil do služieb byzantského cisára a stal sa jeho poddaným?

Aj preto mnohí súčasní historici poukazujú na to, že z pohľadu ranostredovekých etnogenéz je kontraproduktívne sporiť sa o etnicitu konkrétneho obyvateľstva na základe dochovanej materiálnej výbavy hrobov, ale skôr skúmať to, na základe akých podnetov sa konkrétny jednotlivec stal príslušníkom toho-ktorého etnika, teda prečo nasledoval taký alebo onaký kultúrny vzorec.¹⁹

Komplikovanosť sebaidentifikácie v stredoveku by sa dala v stručnosti rozobrať na modeli tzv. byzantskej identity. Na jednej strane sa obyvatelia Byzancie v zásade po celé obdobie existencie ich štátu definovali ako Rimania, na druhej strane obsah tohto termínu nemusel vždy odrážať zhodný komplex predstáv a identifikačných kritérií.²⁰ V období neskorej antiky výraz „civis Romanus sum“ vyjadroval predovšetkým odkaz na kodifikované práva a privilégia jeho nositeľov, ktoré ho vyzdvihovali nad ostatné neplnoprávne skupiny obyvateľstva v ríši. V neskoroantickom multietnicky ladenom rímskom impériu ovplyvňovali identitu (najmä elít) rôzne vedľa seba existujúce podnety:

19 V tejto súvislosti porovnaj cenné postrehy v monografii W. POHLA: *Die Awaren. Ein Steppenvolk in Mitteleuropa (567-822)*. München 1988; pozri tiež WOLFRAM, H.: *Einleitung oder Überlegung zur Origo Gentis*. In: *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*, ed. H. WOLFRAM – W. POHL, Wien 1990 (Öster. Ak. D. Wiss., Phil.-Hist. Kl., Denkschriften Bd. 201) s. 19-33; GEARY, P. J.: *Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages*. *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* 113, 1982, s. 15-26.

20 K tomuto problému KODER, J.: *Byzanz, die Griechen und die Romaiosyne – Eine „Ethnogenese“ der „Römer“?* In: *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*, ed. H. WOLFRAM – W. POHL, Wien 1990 (Öster. Ak. D. Wiss., Phil.-Hist. Kl., Denkschriften Bd. 201) s. 103-111.

od príslušnosti konkrétneho jednotlivca k antickej polis, cez etnicitu, zvyky, náboženstvo až po kultúru.²¹

Ak v stredoveku obyvateľ Byzancie zopakoval tú istú vetu, takáto formulácia odzrkadľovala primárne náboženské a konfesiónálne hľadisko, teda príslušnosť ku kresťanstvu a stanoveným normám ortodoxie a sekundárne vedomie o tradícii a imperiálnom odkaze Ríma. Podobne ako jeho antický predchodca, takýto obyvateľ by mohol byť rôznej etnicity, avšak ako komunikačný nástroj by používal výhradne gréčtinu. Romaioi, teda Rimania v Byzancii, to bola predovšetkým elita, ktorá si bola vedomá spätosti s historickou tradíciou. Od 12. storočia sa však medzi touto sociálnou skupinou začína opätovne objavovať aj termín Heléni (teda Gréci), ktorý bol v neskoroantickom období ešte tradične chápaný v zmysle kultúrnej identity a podielu na vzdelaní, neskôr sa však transformoval primárne na označenie nekresťanského obyvateľstva tak v ríši ako aj za jej hranicami.²² V 12. storočí však termín Helén opätovne vystupuje ako identifikačné kritérium v zmysle podielu na kultúre.²³

Toto je imperiálny pohľad centra, aký nám ponúkajú štátne elity; ak sa však pozrieme na problém identity z uhla optiky regiónov, vystupuje pred nami podstatne pestrejšia identifikačná mozaika. V Monemvasijskej kronike spísanej pravdepodobne na prelome 10. a 11. storočia sa popri iných označeniach objavuje aj termín Heléni, ktorý však nie je použitý v dištinktívnom náboženskom kontexte, ani ako označenie elít majúcich podiel na klasickom kultúrnom odkaze antiky, ale jednoducho sa ním pomenúva miestne, grécky hovoriace obyvateľstvo.²⁴ Okrem termínu

21 K tomuto problému pozri KARAMBOULA, D.: *Staatsbegriffe in der frühbyzantinischen Zeit*. Wien 1993.

22 LECHNER, K.: *Hellenen und Barbaren im Weltbild der Byzantiner*. München 1954, s. 36ff.

23 Tamže, s. 54ff. V tejto súvislosti tiež: IRMSCHER, J.: *Der Hellenismus im Geschichtsverständnis der Byzantiner*. In: *Soziale Probleme im Hellenismus und im römischen Reich*. Praha 1973, s. 37-62; MANGO, C.: *Byzantium and Romantic Hellenism*. The Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 28 (1965) s. 29-43. Kontroverzné stanoviská k tejto otázke: VACALOPOULOS, A. E. *The Origins of the Greek Nation: The Byzantine Period, 1204-1461*. New Brunswick, N. J., 1970; IRMSCHER, J.: *Nikäa als Zentrum des griechischen Patriotismus*. Revue des Études Sud-Est Européennes 8 (1970) s. 33-47.

24 CHRONICON MONEMBASIAE. Izvori za Bulgarskata istorija 11, Sofia 1965, s. 67.

Helén si je však autor kroniky vedomý aj regionálnej identity obyvateľov dnešného Grécka a toto svoje presvedčenie vyjadruje aj použitím konkrétnych označení: Argivovia, Korint'ania, Spart'ania, Lakónčania a iní.²⁵

Záverom je potrebné vrátiť sa ešte raz k otázke jazyka ako jedného zo základných objektívnych faktorov identity konkrétneho človeka a jeho etnického zaradenia, ako sa o tom zmieňoval v úvode tohto príspevku Vuk Karadžić. Je nesporné, že normatívne fixovaný spisovný jazyk šíriaci sa prostredníctvom komunikačných médií patrí medzi primárne prostriedky sebaidentifikácie jednotlivca voči spoločnosti. Ak hovoríme o možnosti komunikácie v stredoveku, je treba konštatovať prinajmenšom dve zásadné skutočnosti: na jednej strane jej obmedzené možnosti, na druhej strane jej duálny charakter daný protikladom medzi literárnymi jazykmi kanonizovanými tradíciou a nespočetnou variabilitou dialektov. Z pohľadu stredoveku práve literárny jazyk predstavoval nespornú súčasť identity, avšak nie v zmysle objektívneho kritéria etnického zaradenia konkrétneho jednotlivca alebo skupiny v intenciách Karadžićovej tézy, ale predovšetkým ako dištinktívne, kultúrou determinované vymedzenie sa elít voči zvyšku spoločnosti.

Autor:
Mgr. Martin HURBANIČ, PhD.
Katedra všeobecných dejín
FF UK v Bratislave

Posudzovateľ:
Mgr. Vincent MÚCSKA, PhD.
Katedra všeobecných dejín
FF UK v Bratislave

25 Tamže, s. 67.